

NOS

Medlemsorgan för Föreningen Natur och Samhälle i Norden. Utkommer med 4 nr per år. Nr 4 dec 1982

FNSiN

Föreningen Natur och Samhälle i Norden

Föreningens adress:
Box 49015 100 28 Stockholm

Lokal i Stockholm:
Norrtullsgatan 20
Tel: 08/33 49 59

Lokalförening:
FNSiN/U
Box 15007 750 15 Uppsala

Postgiro:
50 31 97-6 (Huvudkonto)
67 01 50-2 (Medlemsavgifter)

60 80 83-2 (Best. av skrifter)

Medlemsavgift 1982 50:-
Familjemedlem 10:-

Redaktionen ansvarar icke för att
insänt material publiceras. Dessutom
måste av kostnadsskäl ibland somligt
material flyttas till kommande nummer.

Eftertryck helt eller delvis utanför
föreningen förbjudes. Men man kan ju
fråga oss om tillstånd förstås.

ISSN 0348-7970

Ansvarig utgivare:

Sten Johansson, Anders Reimers väg
15, 2 tr, 117 40 Stockholm.
Tel 08/68 48 52 (B).

Layout:

Red c/o Olle Ceder, Box 270 20,
102 51 Sth. Tel 08/62 31 50 (A)

Material till NOS skickas till
föreningens adress.

Programförklaring

Föreningen Natur och Samhälle i Norden (FNSiN) är en partipolitiskt obunden, ideell förening.

Föreningen vill samla intresserade av miljöfrågor och levnadsvillkor till ett allsidigt studium av natur och samhälle i Norden.

Att upptäcka tillsammans är vår grundidé.

Vi arrangerar *EXKURSIONER* till intressanta områden. Vi har gjort resor till Gotska Sandön, Bornholm, Stockholms skärgård och svenska fjällen. Vi har paddlat kanot i Bergslagen, Sörmland och Uppsala, där vi efter intresse kunnat studera fauna, flora, arkeologi och kulturhistoria. Vi har gjort landskapsresor till Ångermanland och Skåne. Vi har plockat

svamp i skogarna kring Stockholm och tranbär på hälsingemyrar.

Vi arrangerar årligen *EXPEDITIONER* till områden nära och fjärran. Lofoten, Färöarna, Island, Spetsbergen, Grönland och Alaska är några av de områden som hittills besökts. Varje resa förbereds genom studiecirklar. Erfarenheterna tillvaratas och publiceras ofta i bok- eller kompendieform.

Vi arrangerar *STUDIECIRKLAR*. Några ämnen har varit skärgården, energifrågor, fjällkunskap och foto.

Vi arrangerar *FÖREDRAG* i en mängd aktuella ämnen, såsom låg-energismiljöer, bostadsmiljöer, rese-schildringar m.m.

Vi agerar *MILJÖPOLITISKT*.

Nedre Dalälven, Tyresta-Åva och Järvafältet är några av de områden vi engagerat oss i.

Som du ser har FNSiN en mångsidig inriktning där ditt speciella intresse blir tillgodosett och där du genom din medverkan kan berika föreningen. Dessutom glömmet vi inte att ha trevligt. Som medlem är du välkommen att delta i dessa arrangemang. Resor och utflykter genomförs, till låga självkostnadspriser, av respektive resgrupp. Som medlem får du dessutom 4 nummer av NOS, medlemstidningen, fylld av intressant material och program. Medlemsavgiften 1982 är faktiskt blygsamma 50:-. Sätt in den på pg 67 01 50-2.

FNSiN/Skrifter & Böcker

Föreningens skrifter kan beställas genom att betalningen sättes in på postgiro 60 80 83-2, FNSiN.

Ange avsändare och vad beställningen avser. Priserna inkluderar port och moms.

Upplysningar om skrifterna lämnas av Conny Karlsson, Sköttmors väg 7B, 781 64 Borlänge, tel 0243/140 74.

Gotska Sandön

2:a upplagan. En tvärfacklig beskrivning. Innehåller artiklar om geologi, dyner, flora, fauna, historia och livet på ön. Den första boken som behandlar ön ur alla synvinklar. Rikligt illustrerad med teckningar, kartor och foton. 112 sid. pris 35:- inkl porto och moms. Medlemmar 25:-

En färd till Island 1977.

En reseberättelse om vad man kan raka ut för längs Islands vägar kombinerat med avsnitt om geologi, flora, fågelliv och andra intressanta ämnen. Rikligt illustrerad. Pris 30:- inkl porto

och moms. Medlemmar 25:-

Ortnamn

Författare Christer Westerdahl. En kort introduktion till tolkningen av svenska, finska och lapska ortnamn i Sverige. Pris 13:-, medlemmar 10:-.

Tyrestaområdet.

2:a upplagan fortfarande under arbete. En tvärfacklig beskrivning av ett av mellansveriges finaste vildmarksområden. Innehåller artiklar om allmän kulturhistoria, arkeologi, ortnamn, kvartärgeologi, geologi, flora och fauna. Rikt illustrerad med kartor och teckningar.

Spetsbergen — land i norr.

Förord från Arktispionjären Helge Ingstad. En allsidig bild av Spetsbergen ges genom de 25 artiklarna som bl a behandlar historia, valfångst, kolbrytning och oljeletning, geologi, växt- och djurliv. 168 sid. Pris 48:- inkl porto och moms. Medlemmar 37:-.

Ur Uppsalas historia.

Författare Gunnar Carlin. Behandlar historia och historier om många av de äldre byggnader du finner i det nuvarande Uppsala. Illustrerad. 17 sid. pris 7:- inkl porto.

NOS

Ledare

MEMLEMSAVGIPT

Medlemsavgiften i PNSIN för 1983 kommer att vara oförändrad, dvs 50 kronor för fullbetalande. Övriga i familjen kan mot 10 kronor per person bli familjemedlem som inte ~~erhåller~~ erhåller några tidskrifter.

Medlemsavgiften betalas till föreningens postgiro 67 01 50 - 2.

Använd gärna bifogat inbetalningskort och skriv namn och adress om inte detta är förtryckt.

Betala gärna så fort som möjligt så är risken mindre för att du skall glömma bort det.

HAR VI DIN RÄTTA ADRESS?

Några tidskrifter brukar komma i retur därför att de är felaktigt adresserade. Postens efterändring varar endast under 6 månader och om du inte meddelar oss din nya adress under den tiden kan vi därefter inte nå dig. Observera att posten som regel inte meddelar oss din nya adress. Portofria kort för adressändring finns på Posten.

Bertil Winnes
Bertil Winnes

Avledare

*Hej då
men vän
Red.*

Om Grottor

Många människor tycks betrakta grottor enbart som föga intressanta lokala bergartsbrister. Tyvärr — eftersom grottor faktiskt är så mycket mera.

Grottor är t ex också synnerligen handfasta exempel på denudation, på landskapets omärkligt långsamma omformning genom nedbrytning. Olika slags nedbrytning, från grov sprickbildning och glaciärens grovhyvling och masstransport till sakta framskridande frostvittring och det naturens trolltrick som karstdenudationen är, konsten att lösa sten i vatten. Det här märker man inget av om man inte skaffar sig en smula långtidsperspektiv. Och långtidsperspektiv får den som börjar fundera över hur våra grottor kommit att se ut som de gör idag.

Grottor är också förträffliga utflyktsmål. Roligast är kanske att utgå

från någon lagom luddig grottoppgift i en gammal sockenbeskrivning: "Uti Sjögåreberget, där är en håla..."

Många är de kontakter som knutits med ortsbefolkning under grottletarfärder. Ibland kanske grottan man letar efter nu är glömd eller gömd, men man kommer sällan helt grottlös åter. Om inte annat fylls anteckningsboken av ännu fler tips på halvglömda och dolda grottor. Och då man väl en gång finner sin eftersökta grotta bör man ägna någon stund åt att fundera över grottan. Hur den kommit till och varför den ser ut som den gör. Och de här funderingarna för en lätt vidare in i geovetenskaperna.

Det finns en hel del för den oinvidige egendomliga kråk i grottor, och under sina strövtåg råkar grottletaren säkert också på diverse sägner och sagor kring grottor. Så man kommer lätt in på biologi och folklivsforsk-

ning också. Och grottforskningens — speleologins — utpräglat tvärvetenskapliga karaktär, liksom det faktum att grottforskning av tradition utförs i ett nära och välutvecklat samarbete mellan vetenskapsmän och amatörer gör att speleologer med de mest skiftande kunskapsbakgrunder kan bidra till en fullständigare bild av begreppet Grotta. Och att grottforskning till stor del bedrivs på hobbybasis gör att det som i andra sammanhang kanske skulle ha blivit akademiska stridigheter här kan lösas genom förutsättningslösa diskussioner.

Hur bildas grottor?

Grottor kan bli till på många sätt, så pass många sätt och kombinationer av sätt att det är svårt att ställa upp något klassificeringssystem som både är heltäckande och överskådligt. Man kan dock säga att det

finns två huvudgrupper av grottor med avseende på hur de blivit till. Antingen har grottan bildats på samma gång som den omgivande bergarten, eller också har den bildats senare.

Exempel på det första slaget av grottor är lavagrottorna, som vi inom Norden enbart hittar på Island. De grottorna har antingen bildats som blåsor i den stelnande lavan, eller på ett mera raffinerat sätt: genom att ett lavaflöde nedför en sluttning avkyls snabbare på ytan händer det ibland att ytan stelnar till ett fast skal, medan lavan under fortfarande är tillräckligt lättflytande för att sträva nedför sluttningen. Den lättflytande bergmassan flyter ner längs sluttningen under det täckande skalet och lämnar efter sig en luftfylld tunnel som kan bli kilometerlång.

I Skåne har man hittat några grottor i hårt packad morän. De har troligen blivit till genom att stycken av is, som hamnat i moränavlagringarna, smält undan utan att moränen rasat in. Men det är tveksamt om det rent definitionsmässigt verkligen är fråga om grottor — en grotta bör kanske vara utbildad i berg, och morän är ju inte berg ännu.

Med dessa undantag har grottorna i Norden bildats lång tid efter det att själva bergarten blivit till och grundorsaken till deras tillkomst är sprickor. Detta gäller allmänt, vare sig bergarten är kalksten eller något annat. Det börjar med små sprickor i fasta berget som på något sett vidgas. Vidgas genom bergörelser eller genom olika slags erosion. Frostvittringsgrottor bildas genom de påfrestningar som ett redan förut sprickbenäget berg utsätts för då vatten och fuktighet utvidgas och åter dras samman under frostcyklerna. Dessa grottor blir oftast inte så djupa, beroende på att temperaturen stabiliserar sig ju längre in man når, det vill säga längre in i grottan fryser inte vatten och fuktighet till lika ofta som i det yttre delarna. Grottor som till stor del har frostvittring att tacka för sin tillblivelse finner man i Sverige bland annat på Kullaberg och vid Hovs Hallar i Skåne. Här har också strandprocesser hjälpt till en hel del vid grottornas bildning.

I fallet strandgrottor är det hu-

vudsakligen vågnötningen som stått för sprickvidgning och grottbildning. Strandgrottor kan se ut på olika sätt beroende på bergets egenskaper och på hur vågorna kunnat angripa berget. Ett intressant specialfall är strandgrottor med päronformat tvärsnitt. De har troligen bildats genom att en mer eller mindre lodrätt spricka av någorlunda dimension bearbetats av strandsvall som till sin hjälp haft klappersten.

Men även ursprungliga sprickor kan ofta vara väl värda att kallas grottor. Ett exempel är Bodanegrottorna vid Iggesund där en stor bergvägg spräckts upp av efteristida jordskalv så att det i blockmellanrummen bildats nära tre kilometer grottgångar — Sveriges största grottsystem.

Isen är upphov till våra tusentals grottor mellan moränblock — grottor och grottlabyrinter som har gäckat mängen entusiastisk grottkartläggare. Också mellan blocken i rasbranter kan det bildas spännande och svåröverskådliga system av gångar och salar. I fallen moränblocksgrottor och rasbrantsgrottor är förhållandet ursprungspricka-grotta mera långsökt. Men hade inte berget från början spruckit upp så hade det inte blivit några block och därmed inga grottor...

Men vanligen har de verkligen stora grottorna kommit till på kemisk väg, genom att nederbördsvattnets sökt sig ner i sprickor i berggrunden och löst upp själva berget och vidgat sprickorna till gångar, schakt och salar. Nu brukar man väl vanligen inte räkna sten som särskilt vattenlöslig, men där berget består av kalksten står det faktiskt till på det sättet. Kalciumkarbonatet i kalkstenen kan lösas upp i kolsyrehaltigt vatten. Och nederbördsvattnet är kolsyrehaltigt — har det dessutom på sin väg mot kalkberget passerat vegetations- och humuslager blir det ännu mera aggressivt mot kalkstenen. Sådana här grottor brukar kallas karstgrottor efter ett område öster om Trieste där bl a den stora Postojnagrottan ligger.

I Norden hittar vi karstgrottor främst i den norsk-svenska fjällkedjan, där det är och har varit gott om nederbörd, och där det finns kalksten på sina ställen. Det är här fråga om

berggrund som från början avlagrats i en stor sänka utanför det som en halv miljard år senare kallas norska kusten. De här avlagringarna trycktes så upp ur sänkan och bildade den sedermera ytterligare tilltygade fjällkedjan med dess skollor. Den kalksten som vi i dag finner i fjällen är så kraftigt omknådad och omvandlad, delvis till ren marmor, att man inte ser mycket av de kalkskaliga fossil som en gång varit förutsättningen för dess bildande.

Sveriges längsta kända karstgrotta, Lummelundagrottan, ligger på Gotland och är utbildad i kalksten som är av liknande ålder som den i fjällkedjan, men här är den inte omvandlad, utan full av fossil som i grottan gör sitt bästa för att krossa knän och slita overallerna av sentida grottkrypore. Lummelundagrottan består av ett i stort sett horisontellt gångsystem, där man hittills har kartlagt 2.5 km gångar. Även kalklagren är här horisontella, och grottan har av allt att döma utbildats utefter en horisontell grundvattenyta, där långsamt strömmande vatten har bildat vidsträckt vattenmagasin. I fjällgrottornas våldsamt tillskrynkade lagerföljder finner vi däromot djupa schakt och forsande vattenfall. Här har sprickor och svaghetszoner i skiktfogarna fått vattnet och därmed grottgångarna att ta sig betydligt våldsamare vägar.

Det finns kalksten i urberget också. I den mellansvenska leptitformationen finns små inslag av urkalksten som har gett plats åt riktiga grottbildningar. De här urkalkstenarna finns i en halvcirkel med centrum i Stockholm och raden till Gävletrakten i norr, Bråviken i söder och Kilsbergen i väster. Här är ännu mycket ofunnet och Speleologförbundet tar gärna emot tips om nyfunna hålor. Ett bra sätt är att leta efter kalksten på de geologiska kartbladen — sedan kan en blick på de vanliga topografiska bladen avslöja var det i dag finns vattendrag som korsar kalkstråken som slingrar som spagettistumpar på geokartorna. I de korsningar är de nutida förutsättningarna för karstgrottbildning gynnsamma. Men varför inte söka också på "omöjliga" ställen! Våra geologiska karterare tar

miste ibland, och det är inte bara nutida vattendrag som kan ha bildat karstgrottor — kalksten har funnits där i flera hundra miljoner år.

I karstgrottor händer det ibland att de grottbildande förloppen går baklänges. Om den kemiska jämvikten i det kalkmättade vattnet rubbas, kan kalciumkarbonatet åter komma att fällas ut i fast form. Beroende på omständigheterna kan så bildas stalaktiter, stalagmiter, draperier och överdrag av återbildad sten. Men i Norden har vi inte särskilt gott om droppstensbildningar. Så den obehagliga tanken om mineralamlare som utökar sin samling med Äkta Nordisk Droppsten får finna sig i att bli betraktad som en första rangens vandal. För övrigt hade stalaktiter för länge sedan varit fridlysta om de hade tillhört växtriket. Mycket knapp förekomst, ytterst långsam återväxt och uppenbart utrotningshotade — det borde väl räcka. Dessutom kan de här bildningarna lämna vetenskapligt mycket värdefulla bidrag till vårt vetande om till exempel vårt fornklimat, men det är en annan historia.

Isgrottor — grottor i is — är mycket speciella bildningar. Den som någon gång har vägarna till en glaciärfront rekommenderas varmt ett besök i någon isgrotta. Det dunkla blå ljuset som silas genom mångtusenåriga islager och de mjuka former som bildas då isen smälts ner av luftströmmar och takdropp är en oförglömlig skönhetsupplevelse. Men de här grottorna är inte särskilt bestående och har mig veterligen aldrig lockat någon nordisk grottkartläggare. Apropå grottor i is — det finns is i grottor också. Det mest imponerande exemplet jag känner till är Svarthammarhola vid vägen mot Sulitelma. I den grottan finns en hel liten glaciär av årsvarvig is som ömsom bildar golv, ömsom tak och på sina ställen helt omsluter grottbesökaren på dennes väg in till grottans största sal — en isfri, blockbelamrad sal som mäter 300 meter i längd och ställvis är 150 meter bred med en takhöjd av 25 meter.

Hur gamla är våra grottor?

Strandgrottor har bildats vid for-

na stränder. Strandgrottor bildas vid nutida stränder. Om inget oförutsett inträffar kommer strandgrottor också att bildas vid framtida stränder. Det betyder att om man hittar en strandgrotta långt uppe på land så kan man vara säker på att där en gång funnits en strand. Och eftersom vi i Norden har gott hum om NÄR strandlinjen låg precis så högt över den nuvarande havsytan kan vi också räkna ut hur gammal den strandgrottan är.

Annars är det svårt att bestämma åldern på grottor. Grottan kan förstås inte vara äldre än det omgivande berget. Och de grottor som bildats i en samling moränblock har rimligen kommit till då blocken samlades, det vill säga någon gång i samband med senaste istiden. Grottorna mellan blocken i en talusbrant har naturligtvis bildats på samma gång som rasbranten själv, det vill säga här bildas fortfarande grottor i samma långsamma takt som blockhögar- na byggs på.

Djupare liggande sprickgrottor, grottor som bildats av att fasta berget av någon anledning rört på sig och spruckit upp, kan vi anta ofta har kommit till under inlandsisens tryck eller vid tryckavlastningen då isen smält bort. Men ett grottanlag — en spricka eller sprickzon — kanske har funnits till redan före de senaste nedisningarna. Och vissa sådana här grottor kanske fortfarande vidgas — noggranna mätningar under stort tålmod och långt liv kan kanske ge besked. Fast berget var nog livligare under årtusendena närmast efter istidsslutet. Frostvittringsdominerade grottor har sin snabbaste tillväxt under tider av temperaturpendlingar kring fryspunkten — kännedom om fornklimat kan göra åldersgissningarna lite vederhäftigare.

Mycket teoretiskt sett kan man räkna ut en karstgrottans ålder så här: Man mäter hur mycket vatten som genomflyter grottan per tidsenhet. Sedan mäter man kalkhalten i inlopps- och utloppsvatten. Med viss tur finner man då att det finns mera kalk per liter i utloppsvattnet, och då är det rimligt att anta att skillnaden beror på att vattnet under sin passage genom grottan löst ut kalk från grottan, d v s gjort grottan större. Sedan

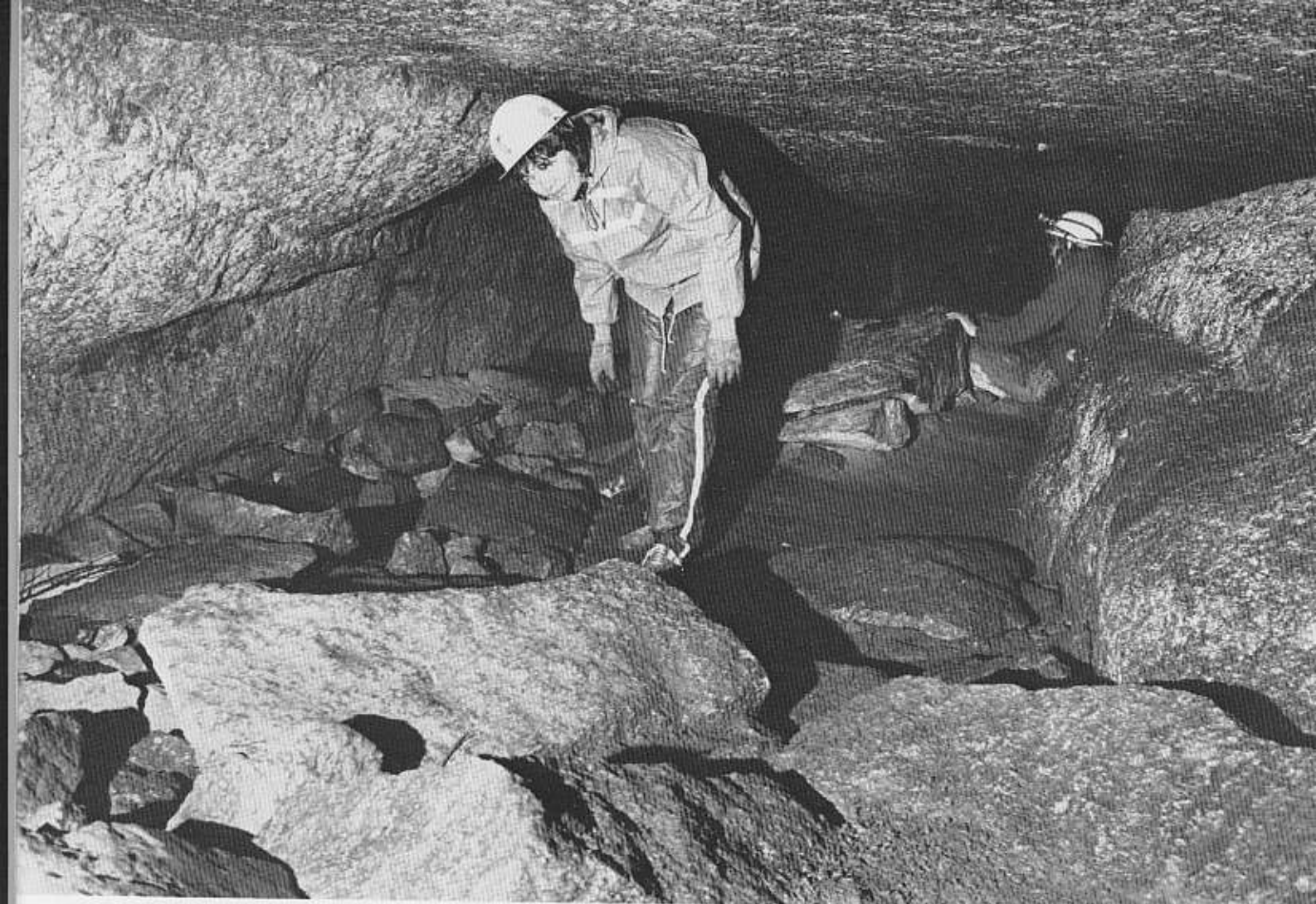
multiplikerar man kalkhaltsskillnaden med vattenföringen och får så fram att berget blir t ex 5 kg kalk fattigare per dygn, d v s att grottan blir i motsvarande grad större.

Genom idogt karläggningsarbete har vi så tidigare kanske räknat ut att grottans nuvarande volym en gång varit fylld av 20 000 ton kalk (kan vara rimligt för en kilometerlång fjällgrotta). Enkel division ger vid handen att grottan skulle vara c:a 11 000 år gammal. Men det stämmer naturligtvis inte! Även om vi verkligen lyckas räkna ut hur mycket kalk som lämnar grottan under ett nutida normalår så stämmer det inte i det längre tidsperspektivet. Det är svårt att veta hur det stod till förr med vattenföring och vattentemperatur och vattenkemi, för att bara nämna några osäkra faktorer. Dessutom beror kalklösningen av grottans format och grottgångarnas form, som ju har ändrats hela tiden. Men metoden kan i alla fall hjälpa oss att sätta kommat på rätt ställe. Så inte är det helt lätt, det här med ålder, inte.

För oss som bor i områden som blivit kraftigt tillhyvlade av de kvarstående nedisningarna är det bekvämt att anta att all grottbildning har skett under senaste isens avsmältning eller ännu senare. Men på senare tid har man i fjälltrakterna observerat grottgångar i sådana omöjliga lägen att de knappast kan ha blivit till efter istiden och troligen inte heller under denna. Det är fråga om grottgångar som ligger högt uppe i dalsidorna, och vilkas uppkomstsätt blir mycket lättare att förklara om man gör det djärva antagandet att de funnits där redan innan dalen bildats, eller i vilket fall innan den fått sin nuvarande U-form av forna glaciärer. Men också grottans innehåll kan ge ledtrådar till en åldersbestämning. Kan vi datera lösa natur- eller kulturlager i grottan så har vi fått en minsta ålder — för grottan måste ju ha funnits där först. Om vi till exempel finner att en del grottgångar delvis är fyllda

Sprickor i urberget — här Trollgatera i Östergötland.

Stilla flyter än — Lummelundaåns underjordsdel.

med avlagringar som inte varit på rörlig fot sedan istiden, så vet vi därmed att grottan måste vara minst så gammal. Och olika slags droppstensbildningar i karstgrottor kan numera också dateras med hyfsad precision, genom mätning av deras halt av olika isotoper, främst av Thorium/Uran. Och även här gäller förstas att grottan måste ha funnits till innan det kan bildas droppsten i den.

Grotthoende

Många människor tycks tro att våra nordiska förfäder bodde i grottor, men så tycks inte ha varit fallet — det är i ett litet fåtal grottor i Norden som man funnit spår av mera stadigvarande bosättningar. Det mest kända exempel är Stora Förvar på Stora Karlsö utanför Gotland. Det är en sprickdominerad strandgrottebildning från Ancylussjöns tid, en 21 meter lång grotta som varit bebodd under en mycket lång period, ända från yngre stenåldern och till de tillfälliga uppehåll i nyare tid som gett grottan dess namn, då den använts som förvaringsplats för fiskeredskap. Innan grottans kulturlager grävdes ut i början av 1890-talet hade grottan en takhöjd av en dryg meter. Kulturlagren visade sig vara fyra meter mäktiga, och härrörde till större delen från en

gropkeramisk bosättning för 4 000 år sedan. Ett tidigt exempel på vådan av att inte i tid finna lösningar på avfallsförvaringsproblem som i förstone verkar hanterliga — kulturlagren upptog cirka 80 % procent av grottans ursprungliga boendevolym.

Det tycks som om enbart grundare grottor varit mer stadigvarande hemvister i Norden. Fjällkedjans vindlande karst-tunnlar visar idag inga spår av mänsklig bosättning. Det är inte så underligt, den som idag besöker fjällgrotterna får bereda sig på ganska strapatsrika äventyr för att tränga sig fram i de ofta tränga och blöta gångarna, och dessutom ligger de flesta av dessa grottor långt från de stråk där människor haft anledning vistas. Fast det är troligt att själva grottmyningarna har berett vandrare tillfälligt skydd mot vind och nederbörd.

Av en yppig sägenflora att döma har grundare grottor i mera befolkade trakter också varit tillhåll för eremiter och andra som av någon anledning velat dra sig undan samhällets gemenskap. Men många av de här sägnerna verkar vara vandrings sägner, d v s de har kanske ingen annan lokal anknytning än att de råkat fastna vid en befintlig grotta.

I utlandet har grottforskning

kommit att handla så gott som enbart om karstgrottor, d v s grottor i kalksten. Och visst är det i kalkberg man finner de långa grottsystemen med invecklad skapelsehistoria och knepig hydrologi. Men i Sverige har vi som intresserar oss för underjordens vackra värld också kommit att syssla med håligheter i andra bergarter. Orsakerna är två: den svenska geografins och Leander Tells. Geografen därför att den ställt till det så att de fåtaliga karst-områdena ligger fjärran från våra bostadsorter. Leander Tell därför att han, den svenska grottforskningens pionjär och lärofader, alltid entusiastiskt oss att söka och hålla reda på alla de sprickor, skrevor och hål varav den svenska naturen är full, och som alla är utmärkta förevändningar att forska vidare kring naturens och människors hemligheter.

Leander Tell gick ur tiden i september 1980. Jag hoppas att vi skall fortsätta i hans anda — att se grotterna inte bara som bergartsbrister utan som inkörsportar till en givande hobby och vidgat vetande.

Den vars håg står åt grotthållet kan kontakta Sveriges Speleolog-Förbund, Box 4547, 102 65 Stockholm.

Lars-Erik Åström
Foto: Mischa Garvrjusjov

Strimma och Sattur

Från en sväng
mot Island
juli 82.

Klanger av flöjt och stenar

Det är augustinatt på östra Gotland. Ryggen lägger sig tillrätta på en silurkalkhäll med ackumulerad värme från tre veckors solflöde. Radion sänder Atli Heimir Sveinssons Xanties för flöjt och piano, den handlar om nattfjärilar (bevingade) och ska framföras till ett slocknande stearinljus. Men här dansar flöjtklangerna ut över fullmånens blanka gata på ett ljummet innanhav. Var är det isländskt kärva som jag minns från nyss? Den isländska musiken kännetecknas av sin internationella inriktning. Den har inga inhemska rötter, inga fornnordiska traditioner. Det fanns inga furstar och mecenater sugna på ljud under de danska tömmarnas torftiga århundraden. Det var väl knappt så nån hade lust att sjunga ens. Den musikaliska medeltiden sträckte sig fram till mitten av 1800-talet, kan man läsa i Konserthusstiftelsens skrift utgiven med anledning av den isländska strimma som filharmonin hade att gestalta musikåret 81/82. Av det som komponerats i nutid är mycket ospelat och en del svårspelat. Orkestern framförde i sann nordisk anda under en finländsk dirigent två satser av Jón Leifs' Sagasympfoni de övriga tre satserna hade ett så svårtolkat partitur att man avstod. Man fick höra slagverkarna hantera hammare och städ, träsköldar samt olika stora stenar klingande i låga och höga tonarter. Det handlade om Pormodr Kolbrunarskald. Där fanns det isländskt kärva.

När Gotland byggdes upp av sediment på havsbotten var Island inte ens påtänkt nere i jordens magkammare. Men alltsedan tertiärtiden har vulkanernas slagverk kompat stormarnas blåskvartetter där borta mellan Atlant och Ishav. En liten bråkig kota på den Mittatlantiska ryggpelaren. Det var dit vi ville några stycken.

Ferdist ódyrt

Det är svårt att färdas billigt på Island och hinna nån vart. Man kan ha rundturskort på ringlinjebuss men det blir bökgigt och tungt när man riskerar att bära hem femton kilo sten som råge. Att hyra bil är ruinerande men alltså nödvändigt för den polvanta bekväme fnsinaren.

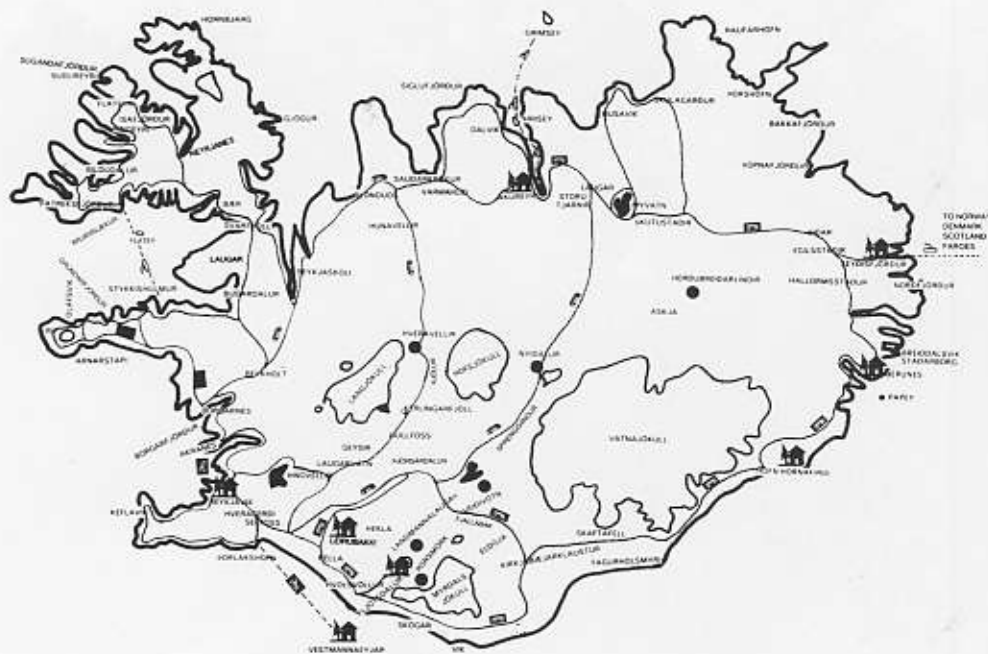
Vi klämde in oss fem stycken i en röd Golf och startade mot Krisuvík — Island i miniatyr. En »väg« leder genom ett gammalt mosstäckt lavafält mot ångfontäner, svavellukt och gyttjebubbel.

En isländsk vägingenjör måste alltid ta hänsyn till sagorna, men alltför många vägar har aldrig sett en ingenjör. Isländskt ord för bil: bifreid = skakvagn. I början kör man mjukt för att undvika svåra stenskott. Stenarna mot underredet dunsar en och en mot fotsulorna och man kommer aldrig fram till tältplatsen. Då kör

man hänsynslöst och hamnar i ett inferno av stenbombardemang och bensinångor. Träff i tanken! Det åtgärdas vant med skruv och bricka av traktens mekaniker. Sen kör man nyanserat.

Vingar — med och utan dun

Vi slingrade oss loss från turistgyttret Skalholt-Gullfoss-Geysir-Pingvellir och växlade in på konturturen, d v s riksväg 1 medsols längs Islands kanter, för att komma runt på tre veckor. Bertil, Ingrid och Golfen hade bara två på sig och övergav oss på den sjätte dagen i duggdimman på Akureyris flygplats, där vi fick vänta i fem timmar. På våra själar — åtminstone jag. Sen fick vi vingar och flög ut ur Eyjafjörður förbi snötäckta fjälltoppar som stack upp som nunnatakker ur dimtacket. Vi landade på en grön knopp på polcirkeln: Grimsey. En sån där tvärstupa för fåglar

som behöver miljoner andra fåglar. »Sillmule« tjatter, bråk med granar, stormfågelsbumeranger runt runt på stela vingar och den härliga lunnelukten... allt var sig likt — utom ett: en liten fnutt från isorgelskusterna, Islands enda kvarvarande exemplar av alkekung! Minimax. Den fick mig att glömma att det var nio timmar sen jag drack te. Ett nytt guldkryss. Nyss hade vi det finaste: strömanden, en blå fågel med vita garneringar och roströda vingar. En indianfågel, en gycklare designad av Picasso. En utmaning när han sitter på en sten, men en strömvirvel när han rör sig på vattnet. Naturen vet bäst.

Mitt i smeten

I Laxá vid Mýtvatn ser vi dem igen och glömmet de tusentals andra andfåglarna på blankvattnet intill, till och med den amerikanska bläsandhonan som vi lyckades snitta ut ur den flimrande fixeringsbilden.

Mýtvatn är Islands navel. Vi hade svårt att fatta att vi äntligen var där, och det ville inte bli av att åka därifrån. Att sola i en pseudokrater (lava formad under vatten) medan islomen spelar på vattnet nedanför och jaktfalken drar på gladmöte med sin partner alldeles över ens huvud får duga före frukost. Vi kletar runt i svavelpaletten i Namaskard och ser

sen den flammande solnedgången dansa i rökslöjorna från jordens inre. Vi sitter själva på scenen. Det är varmt om rumpan. Lavan är blåsvart med violetta skiftningar.

Jag bryter en klump för hemmabruk, — min yngsta sten, den var smälta för bara något år sen. Vi finner oss i den Mittatlantiska ryggens sprickzon — hazard area — som löper submarint från Jan Mayen till Bouvetön i Antarktis. Vi är där — det är bara dramatiken som fattas. Att få dö som Plinius d.ä. blev oss inte förunnat.

Inte heller försvann vi spårlöst som ett par tyska forskare borta vid

Askja, det var annars lätt gjort i dimman. Askja, asken, var en ganska stor låda, en caldera på 50 km², med drypvåta dimväggar, klafsiga snömatror på lavagolven och konstiga badkar: svavelleriga stup ner till den giftigt stinkande kratern där vi mjukade upp våra förhårdnader med pimpsten som flöt omkring med oss i soppan. Svavellukten blev vi inte av med förrän i det soliga Ishavet två dygn senare, och den saltskorpan pepprades med en sandstorm samma eftermiddag vid de ekande basaltborgarna vid Hljódaklettur. Kampen mellan luftmassorna kring den sk polarfronten gör vädret växlingsrikt, men, med ett par besvärande undantag, var solen på vår sida.

Ordryttare med skenande ekipage
Nationalparken kring Jökulsárgljúfur är lite säregen. Islands näst längsta men fulaste jökellälv har skurit ut en spännande kanjon (gljúfur) genom ett fantasilandskap av blek pelarbasalt. Det förefaller hopplöst på skoj av en jätte under någon mellanistid och för tanken till en fyrdimensionell tändstickstavla. Pelarnas kortändar är ofta formade som dekorativa stämplor med hemliga tecken tolkbara endast av prehistoriska Perceptioner i ett annorlunda ekosystem. Naturen bjuder ibland upp fantasin till en slängpolska.

Forsar och fall
Jökulsá rinner upp på Vatnajökull, »stor som Sörmland«, och för med sig mängder av beigegrått slamvatten hundratals kilometer innan den skapar en hisnande vacker sandbuktt nedanför Tjörneshalvön och faller ut i Ishavet. Det bildar Islands mäktigaste vattenfall även känt som dess mest charmlösa, Dettifoss. »Och när vi kommo fram sågo vi att så var fallet«. Inte att förvåna sig över att man där gör sig av med besvärande lik i Desmond Bagleys Blindgångare som tycks ha använts som kurslitteratur för föreningens resa -75. Det charmfullaste fallet var Hengifoss väster om sjöfloden (lágurfljót) Lögurrinn som lär hysa ett sjöodjur, fast vi tyckte det var gäss. Hengifoss har en fallhöjd på 118 meter och kräver en del klättring för att kunna avnjutas i sin helhet. Trippen ned bjuder på idylliska alpängar med porlande minifall och nere i den zeolitrika ravinen hänger en mindre fors mellan smala 15-20 meter höga basaltkolonner. Vi gladdes åt området även från andra sidan sjön där vi lunchade i en riktig skog av björk och lärk, Hallormstardarskógur.

När landnamamännen erövrade

landet från vättar och oknytt och markerade detta med eldar, var det ganska gott om björkskog på ön. Man har beräknat att de täckte en areal på 20 000 km². Klimatet tillåter träden att växa i vegetationszonen upp till 350 m över havet. Människor, får, vulkaner och vindar har sedan dess skalat av ytterhuden på ön och åstadkommit ett sedan länge akut miljövärdproblem: jorderosionen. Man försöker rätta till saken så gott det går genom att begränsa fårbetet och anlägga skogar. Islänningen lär vara dålig på botanik, man skiljer på julträd (med barr) och andra (löv-). För turisten är Akureyris innehållsrika botaniska trädgård i alla fall en källa till både skönhet och kunskap. Men även turisten är ju ett naturvärdproblem. Liksom sälen. Nationen anser att de äter för mycket fisk och betalar 700 kr per skalp. Vi såg dock ganska många sälar vid god viggör och frågade oss vad de möjligen tycker om de isländska trälarnas fiskkonsumtion.

I litosfärens zeolitzon

Även en stenälskare kan bli trött på moderna lavaformer, en tredjedel av all lava som vällt upp efter år 1500 finns ju på Island. I det läget erbjuder de gamla tertiära basaltbergen ny spänning och man är snart en drusberusad lustletare med febrig spaltning, glasig blick och opakt själsliv.

Zeoliter är sekundära mineral som uppträder i hålrum i basalter. Det är en grupp aluminiumsilikater av skiftande form och fason. Ett tjugotal olika namn krasar som karameller när man tar dem i sin mun. Zeolitlokaler finns lite var stans men

kokeriet vid Teigarhorn är världsberömt och naturskyddat. Kandisocker och chabazit kan lätt förväxlas. Natrolit påminner mest om förstenad sockervadd. Hittar man okokt spaghetti som spretar åt alla håll kan det vara scolesit eller mesolit. Det finns vita kristallgrottor med klorgrönt skal och blomkålslika stilbitbuketter från vitt till gulrött. Det är svåra att få loss. A-laget hade en hammare. Jag får ägna mig åt pektoliter som förekommer tillsammans med zeoliter och som ger efter för naglarna. Mandlar och annat smågödis kan plockas för hand.

Femtio miljoner tärnor kan inte ha fel

stod det i reklamen. Silvertärnorna hittar nog hit men annars ligger ön lite avsides för flyttfåglar som ju tar en rejäl risk med att flyga över stora vatten. Vi räknade väl in 64 arter bl a bergfink som först nyligen rapporterats som häckande på ett par platser. Vi missade brednäbbad simsnäppa och praktejder men i övrigt såg vi vad vi ville se.

Fast oftast bara ett snudd, en snutt, ett oohjj... så var det över och borta, vi var förbi och framför oss åter nya bilder fjälltoppar lavafält jökelfiler... Kanske är det viktigaste att den strukturella karteringen blev gjord, grundmönstret lagt, primärdofterna fixerade och det första ögonkastets kärlek etablerad. Blicken hänger kvar i backspegeln. Nästa gång ska den följa stupande jeppavägar in mot glaciärernas våta vinklar och vita vrår.

M Gudrun Helgesdotter T K
Foto: Kjell Pettersson

Svensk fågelatlas

De kunskaper som finns idag om de häckande fågelarternas utbredning både i Sverige och på andra håll är sällan grundade på systematiska inventeringar av hela landet. Det förhållandet att en viss art i olika böcker påstås ha ett visst utbredningsområde betyder inte att man kan gå ut var som helst i lämplig biotop inom det angivna området och vänta sig att få se den. Det finns lokala variationer i förekomsten, och det sker dessutom förändringar i många arters utbredning. De har känts angeläget att med en enhetlig metodik kartlägga samtliga häckande arters utbredning vid en viss tidpunkt. Ett referensmaterial av detta slag är av intresse både zoogeografiskt och som ett hjälpmedel vid framtida studier av hur mänsklig miljöpåverkan av olika slag kan ha inverkat på olika arters expansion eller tillbakagång. Att man av praktiska skäl behöver flera år på sig för att inventera ett land betyder i de här sammanhangen mindre. Förändringarna under en period av 5-10 år är små.

Man har därför i flera länder i Europa startat så kallade fågelatlasprojekt, och Danmark, England + Irland, Holland, Frankrike och Schweiz är redan färdiga och har publicerat sina fågelatlas. Det svenska atlasprojektet startade 1974 och avslutas 1983. Det leds av fil. dr. Sören Svensson vid zoologiska institutionen i Lund. Regionala och lokala atlaschefer rekryterar inventerare och fördelar arbetet så att onödigt dubbelarbete undviks. Inventeringsarbetet utförs ideellt.

Hela landet är för ändamålet indelat i ett nät av atlasrutor om 5×5 km. De överensstämmer med rikets nät och går därför att hitta på de topografiska kartorna. Det är således ca 19 000 atlasrutor som skall inventeras, och inventerarens uppgift är, kort uttryckt, att ta reda på alla arter som häckar i den ruta han åtagit sig. Det är viktigt att påpeka att atlasen enbart är kvalitativ. Antalet par och

individer lämnas alltså utan avseende. Det är nu inte gjort i en handvändning att med säkerhet fastställa vilka arter, som häckar i en ruta. Det enda säkra tecknet på häckning är ju strängt taget fynd av bo, som innehåller ägg eller ungar. Krav på bofynd för samtliga arter vore dock orimligt och skulle också medföra onödiga störningar. Inventeraren får helt enkelt notera det han ser och hör, och han har därför en detaljerad instruktion för gradering av sina observationer. Därmed kan man också i stort sett eliminera subjektiva bedömningar av vad som skall anses var möjlig, trolig eller säkerställd häckning. Observationerna poängsätts med så kallade häckningsindiciet i en skala från 1-20. Ju högre indicium desto större sannolikhet att arten verkligen har häckat i rutan.

Här är några exempel (siffran anger häckningsindiciet): Observation av par i lämplig häckningsmiljö (4), varnande fågel (8), bobygge eller transport av bomaterial (10), utflugna ungar eller dunungar som lämnat boet (13), ruvande fågel (18), ungar hörda i bo, t ex holk (19) och fynd av bo där man verkligen har sett ägg eller ungar (20).

Antalet arter i en ruta kan variera från några få i ytterskärgräddan eller på kalfjället till över 100 i artrika områden, framför allt om det finns en fågelsjö i rutan. Det högsta indiciet som uppnås för varje art noteras i det slutliga protokollet. Atlasinventering är således inget för nybörjaren. Den kräver god kunskap om fåglars läten och beteenden men är annars lätt att utföra, eftersom inventeraren inte är bunden av bestämda tider och rutter. Huvudsaken är att han vid upprepade tillfällen under häcknings-säsongen går igenom de olika biotoper som finns i rutan för att få så stor utdelning som möjligt. Den tid som åtgår för att få ihop ett godtagbart protokoll varierar givetvis men 30-50 timmar kan ses som ett riktvär-

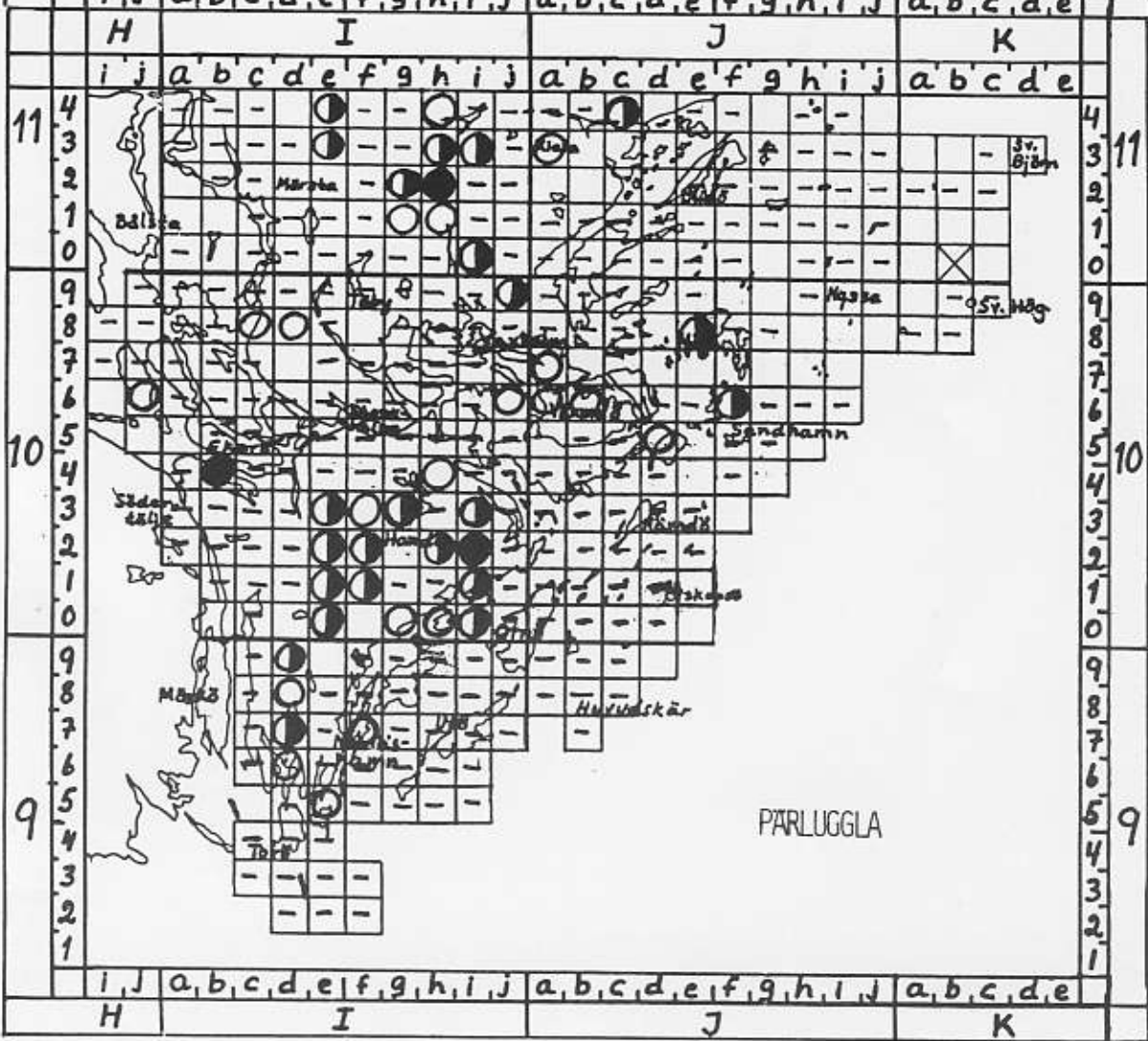
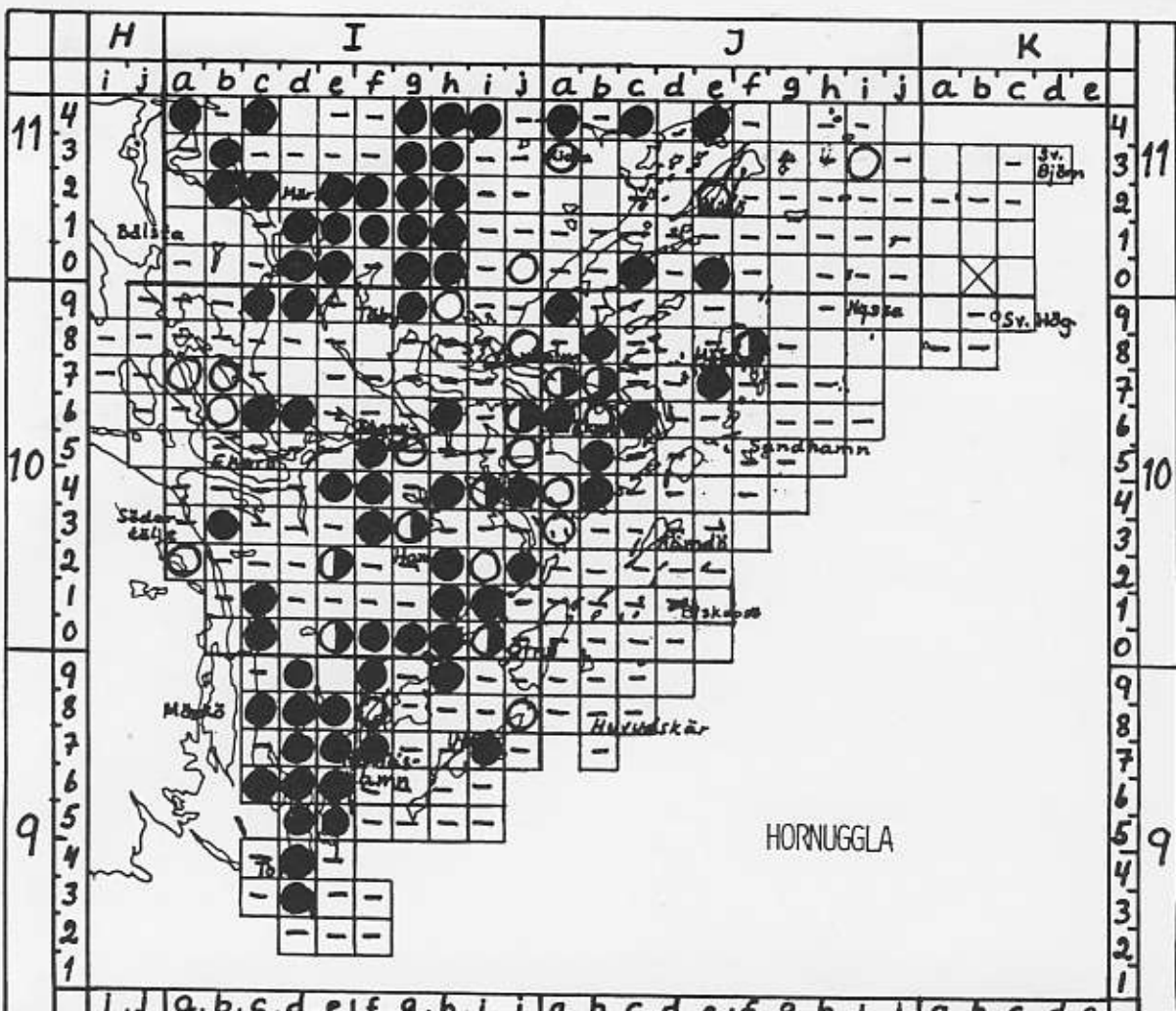
de för en ordinär fastlandsruta.

Läget när 10-årsperioden nu närmar sig sitt slut är att man i södra Sverige kan räkna med god täckning, medan stora delar av norra Sverige, framför allt inlandet, blir dåligt täckt. Det är olyckligt och kan ju tyckas vara dåligt när man i andra länder lyckats inventera varenda ruta på kortare tid. Sverige är emellertid till ytan ett av Europas största länder (bara Spanien, Frankrike och den europeiska delen av Sovjetunionen är större) men har liten befolkning och låg folktäthet, särskilt i Norrland. I t ex Lappland bor bara 1 person per kvadratkilometer! Norra Sverige är därför beroende av att ornitologer söderifrån reser upp och atlasinventerar. Så har också skett i viss men alltför liten utsträckning, och fjällen har då, inte oväntat, visat sig vara mer lockande än de ändlösa skogs- och myrmarkerna i låglandet. Det finns ändå förhoppningar att atlasen skall ge ny värdefull information. Lokala bearbetningar har redan givit en del av intresse. Om ett par år bör slutresultatet kunna beskådas i en bok.

Lars Frankenberg
Regional atlaschef för
Stockholmstrakten

Förekomst av horn- och pärluggla i Stockholmstrakten enligt atlasprotokoll 1974-82. Ofylld cirkel betyder möjlig häckning, halvfylld cirkel betyder trolig cirkel och fylld cirkel säker häckning. Vågrätt streck betyder att arten ej påvisats vid inventering. Omarkerade rutur är ännu ej inventerade. Den stora andelen säkra häckningar för hornuggla visar att denna art är mer lättinventerad än pärlugglan. Ungarnas högljudda mattiggande leder både till att arten upptäcks och att häckningsindicierna blir höga. Pärlugglan lever mer undagömt, ungar hittas sällan, och det blir främst revirhävdande hannar, som registreras. Det ger lägre häckningsindiciet.

Vinjett: Lennart Hansson

Sarek

Planer i sommarstad

Koupervagge, Routesvagge, Alkavagge, Luottolako, Sarektjåkka, Pärte-tjåkka — Sarek — det vildaste Sarek! Padjelanta — det höga landet! Den 'äkta' känslan! Vidderens utmaning! Vilddjuren! Faran! Fanns de kvar där? Dessa utmaningar. Ger de rätt-visa åt klangen i de älderdomliga namnen?

Huvudena malde på dessa fyra 'yngre' män som en het julidag strålat samman i hjärtat av den stora staden. Säckar, dojor, vägval. Spekulationerna dribblar bort varandra. Glaciärer, stegjärn, isyxor, diskuteras över mjukglass. Skoskav lindras med rejåla biffbitar. Myggplågan sopas undan med ett par bastanta bira. Plånboken kvider på Friluftsmagget. Trottoarernas lockelser, de kurviga, toppdressade, med sol i språnget börjar sakta tona över i gnistrande massiv och hisnande dalfören. Fjällkänslan börjar sitta!

Insteget

Jag spanar mot Akkatoppens dimslöjor. Kisar och gnider mej i ögonen. Jo, det tycks vara riktiga dimslöjor som slukar toppstråken. En minimal del av malmbanan retar annars sikten för mej. Orubblig men ofarlig. Den kan sitta där ett tag till, sade ögonakuten i Gällivare. Ett tryck Chloromycetin då och då klarar korppluggen genom de mest oanade strapasser, skulle det visa sig.

Alltnog. Statistiskt sannolika, gråblöta skyar, insveper omgivningarna då vi påskjutna av de alltför tunga packningarna skyndar ner mot Kisurisstugan för att äta och torka upp. Där inne hukar några lättpackade spångvandrare från Padjelanta. Det visar sig vara Belgare som försiktigt undrar om vår orösade färdplan söderut. Jojo, no problems, tycker vi och viftar med Hambergs bibelord i guideform (= vandringsguide från då seklet var ungt) och trampar vidare.

Regnskyarna kramar oss med otäck uthållighet. Förmiddagen i tälten vid Telliparkajauratj ägnas åt att vädra alternativa färdvägar. Padjelanta tycker någon. Stugor säger någon annan. Men icke. De mäktiga massivens magnetiska dragningskraft är oss för stark. Den osynliga vattendelaren har vandrarna i sitt våld.

Mot Alkajaure

Våra tvivel om vägvalet skingras efterhand. De vilda djurens Sarek visar oss vägen.

Vita örnar? Nästan! Ett par stirrande vita stenar formar snabbt profil mot skyn och sveper förbi på lagom avstånd. Fjällugglor! Utbrister jag. Och kameran ligger hemma. Med flit. Tyvärr.

Magnifik tältplats ovan Kuopervagge. Brunvitbrokiga fyrfota djur passerar på avstånd. Fjällrävar! Ett imponerande gryt uppdragas i den nu värmande förmiddagssolen. Mästerligt kameraväder. För en del.

Men vad är det som inträffar? Samtliga slagna av förvåning. De talrika fjällabbarna terroriserar både tvåbenta och fyrbenta inkräktare med sina vindsnabba störtdykningar. De tycks behärska luftrummet perfekt! Då plötsligt accelererar en av våra fjällrävar och skjuter upp i luften som en katapult, och klipp! Den störtdykande labben har slagit för sista gången! Triumferande travar den klipske jägaren iväg med sprattlande fågel mot grytet med väntande ungar. Djävlar, vad film det gick!

Själsligen stärkta drar vi vidare mot Alkajaure via steniga Nasasvagge.

Alkajaure

Alkajaure! Alkajaure med kapellet på slutningen ovanför. Vad kan en sliten och öm vandrare mer begära? Gunstig, leende sommaräng. Prunkande fjällsmörblomma, smörboll, lappljung, rosenrot och säkert ett antal kalkberoende rariteter som vi inte kan bestämma. En pastoral syn i kontrast mot bergen. Den perfekta tältplatsen att ligga kvar någon extra dag på, enas vi om. Och så gjorde vi. Bara latade och gonade oss. Och åt, och åt igen. En femhundra meter lång utflykt till en bäckravín ger nära insyn i ett fjällvråkbo. Perfekt!

Till helgen skulle mässa komma att hållas i kapellet. Ärligen i skiftet juli-augusti flygs en präst in och åtskilliga samer och andra, mer eller mindre långt ifrån, kommer vandrande för att delta i mässa och festlighet mitt ute i vildmarken.

Vädret är nu värmande vackert och vi väljer att gå vidare för att försöka utnyttja detta på kommande högre nivåer.

Mot Sarvesvagge

Ängande varm är Alkavagge. Alkajäckas meandrande lopp forceras genom omständliga men fullt framkomliga videsnår och flöden. En tvärväg till Sarvesvagge är beslutad. Efter det lilla vadet tar vi stärkande lunch och soltorkning av inpyrda underkläder. En riktigt tung fjällodör börjar härskas över dessa. Detta fråna, för det mera bekväma fritidsfolket motbjudande, men ändå avundsvårt 'hårdföra' attribut till friluftskostymen, håller återigen på att säkra sin position efter att via några värkande, iskalla, avrivningar vid Alkajaure, berövats lite av sin utstrålning.

Allt ymnigare gloppar det saltfuktiga väglaget innanför skjortorna vid stigningen mot Neitarieppasset. Svordomar mumlas mot marken. Myriader av skarpkantade stenbumlingar gör hårt motstånd mot vårt intrång i deras höglänta rike. Snedsteg och balanskonster räddar anklarnas vidare funktion, samtidigt som stövlarnas skyddande rågummilager sakta mals ned. Varmgång hotar och snöfälten svalkar välgörande. Bränsleblandningen på russin, choklad m m förbrukas snabbt. Plåga, plåga, blandat med rasternas kortvariga lycka.

Men så, som alltid i fjällen, graden av upplevelse står i proportion till arbetsinsatsen! För våra ögon utbreder sig vyer mot Luottotjåkka, Luottolako, Rovdjurstorget, Pärtemassivet, Skårkimassivet m m. Idel 2 000 m toppar. Vresiga, dunkla, skinnande, gnistrande, majestätiskt betagande, ligger de där. Som i andäktig underdanighet jämnar blockstenselän-

det ut sig och vi halvflyger saligt med månkliv utför ett kraftigt lutande snöfält. Nedanför sjunker vi halvt utmattade ner och låter våra flinka nävar mixtra till den trögflytande midagen från föreningslokalen. Den, toppad med kaffe, tobak, får oss att känna oss nog stärkta för ett lägerinriktat språng ner i Sarvesvagge.

Sarvesvagge

Nära vattendelaren finner vi märkligt nog åter igen ett par hyfsat jämna gräsplättar för nattlogi. En renhjord siktas och snart befinner vi oss i centrum för dennas intresse. Dessa orädda stora flockar är lika vanliga som fjällämlarna här. Små skaror med bl a många bildsköna tjurar med magnifika hornkronor cirklar sakta runt tälten. Klippande ljud från renklövar studsar mot tältdukarna långt in på natten. Giriga mular bökar upp små jordtytor till synes punktvis omitterat runt lägerplatsen. Vad gör dom? — undrar Conny som står och utträttat ett visst naturbehov. En vaja avancerar girigt för att slicka i sig vad hon kommer åt. Jaha! Bäst att se upp! Mineralbrist eller vad det nu kan vara tycks mana fram besynnerliga begär.

Mot Luottolako

Sommaren -82 är kall och renarna rör sig tillbaka österut alltför tidigt. Stor brådska och oro tycks råda bland lapparna inför skiljning och märkning.

Mindre regnfronter står återigen olydigt och köar ute på Norska havet. Då och då gör de sina intrång och låter de västra massiven krama ur dem sitt kondenserade Atlantvattnet.

Vi försöker spå deras annalkande i molnskyarna på hög höjd men låter oss inte bekymra utan drar vidare uppför Jeknavagge mot Svenoniusglaciären och Luottolako.

Återigen. Blocksten, sten och klippor. Det går inflation i vårt nyttjande av kraftuttryck. Fan, där föll Sten. Sten mot sten. Sten sätter hårt mot hårt och det knakar i hårdhårdade leder. Den sege kulturspecialisten sprintar snabbt på igen. Särskilt uppför. Produktiva röda blodkroppar måste storrivas i denne mans kropp.

Jag känner stor seghet i lären ef-

ter en dryg vecka ute. (Fast jag kallar det hellre seg storhet). Som slitna kolvar i nötta cylindrar. Dålig bränsleekonomi. Sololjan som rinner ner i träget hjälper föga.

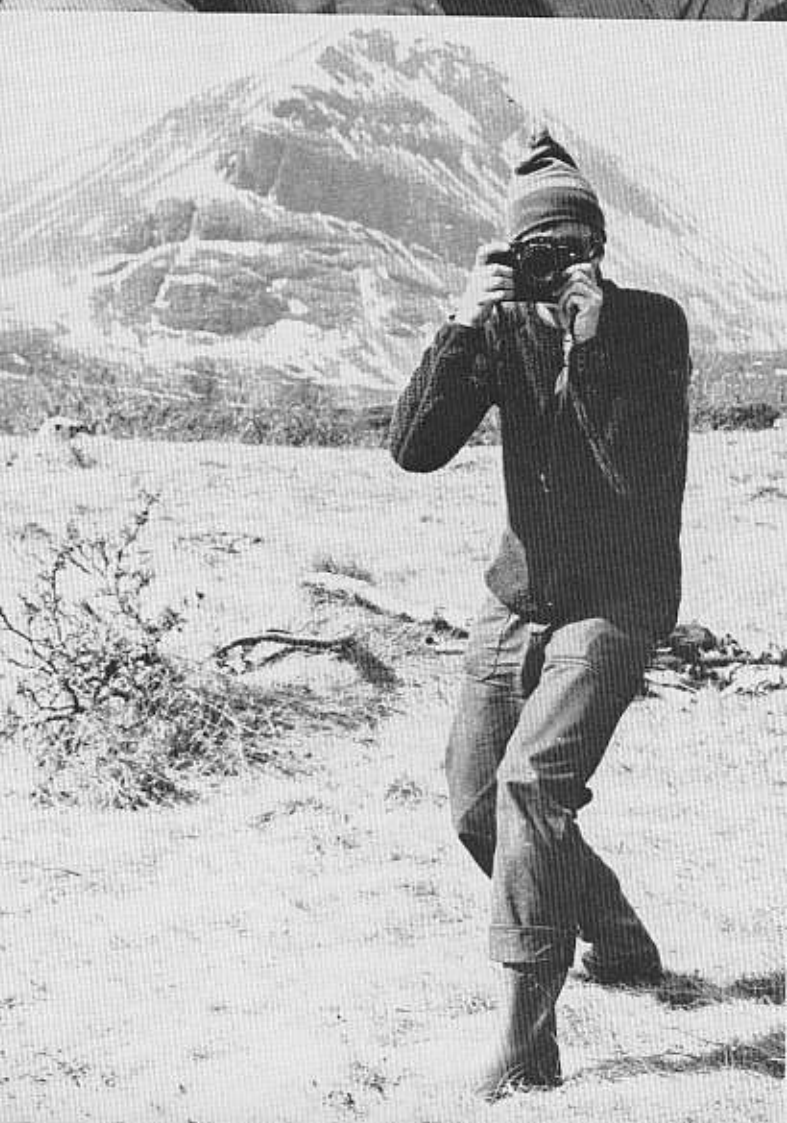
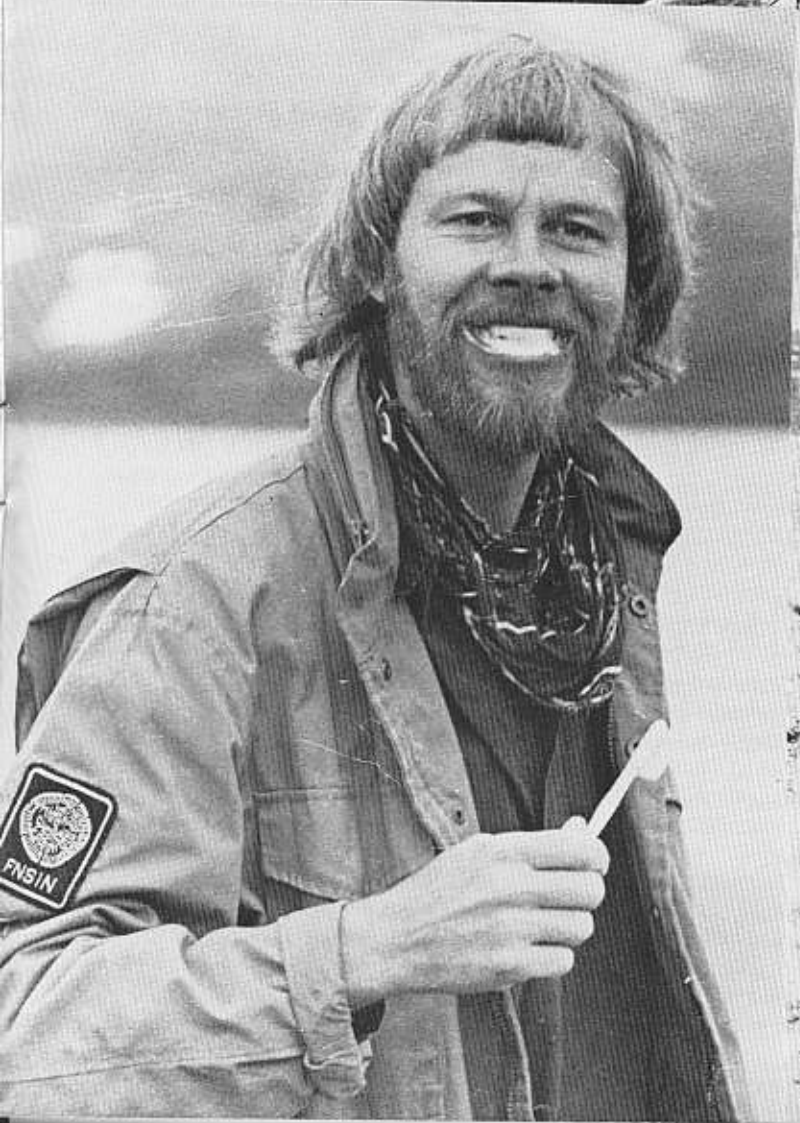
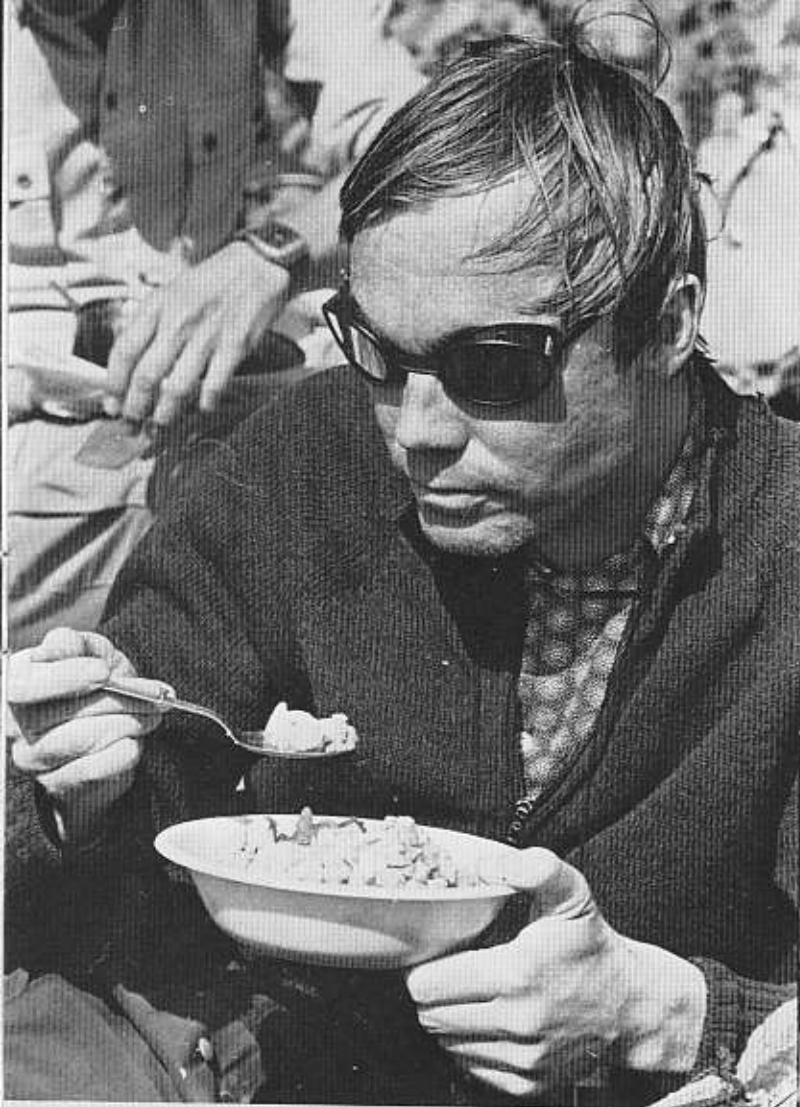
Conny mal på som vanligt. Stenansiktet matchar på ett personligt sätt blockstenterrängen. En okuvlig ut hållighet utstrålar den nyvordne rumpmasen. En vägverkets vagabond med bildsinnet bibehållet i de mest pressade lägen.

Olles nötta fötter och knän kvider hörbart. Meniskerna kan snart själva svära åt stenbumlingarna. Fotsulorna har länge behövt specialistvård. Vore det inte bäst om skomakaren finge halvsula dessa före nästa vandring? Men vad gör väl detta plus lite ryggont! Viljestyrkan och entusiasmen sitter som berg. Väl framme vid Svenoniusglaciären gör Olle en väldig tjurrusning av glädje uppför åsarna mot isfallet. Och vi andra förstår det! Stämmingsfull solnedgångsbelysning framhäver perfekt de blågrönskimrande valv och piedestaler som utgör själva isfallet. Gudomligt. Bara sitta och absorbera hur isen smakfullt matchar den allt dunklare azurblå himlen.

Efter en sandig natt på torrt jökelslam strax nedanför isfallet stretar vi vidare och rundar hörnet upp mot Luottolako. Denna väldiga karga högslätt som utbreder sig på ca 1 200-1 300 m höjd i södra delen av nationalparken.

Det gäller att hålla undan för de större vattendragen i görligaste mån på sådana här stiglösa vandringar. Connys väl instuderade karta och tidigare rekade vandringsalternativ kommer väl till pass. Den tunga blötsnön täcker långsträckta stråk här uppe på den vindpinade platån, fastän vi är inne i augusti.

Den större strandpiparen tycks vara karaktärsfågel här uppe. Pip av snösparvar plus några avlägsna skrin från korp och fjällabb jämte det ständigt suset från vind och vatten utgör stämmingsmusik. En trevlig orädd familj fjällpipare, som med sina artfränder också sägs häcka här uppe, finner vi i år på lägre höjd nedåt skogslandet. Små bestånd av bl a isranunkel och fjällglim glimtar till mot grävita lavbetäckta ytor. I vidvinkelperspektiv beskådar vi hur den

avlägsna men ändå påtagligt närvarande högalpina fondon fullbordats med ytterligare 2 000 m toppar och glaciärer i ett cirkelpanorama. Vart man än vrider sig så uppfylls man av vidunderlig storslagenhet.

På vår drömcamp upphöjd på en kulle nära Pärtemassivet besväras vi föga av den frostbitna nattkylan. Själens är förvärmad så det räcker. Att inte fler asfaltmänniskor söker denna välgörande frid? Vi har inte sett några andra människor på flera dagar nu.

Mot Pärte

Den tuffa blockstensvandringen når faktiskt sin kulmen när vi de följande dagarna bestiger Låmetjåkkå (1 871 m) och Pärtetjåkkå 2 005 m).

Plötsligt i skravlet nedanför Låmetjåkkå uppenbarar sig en ensam vandrare. Ackompanjerade av en ringtrasts irriterande smackande utbytes erfarenheter. Det tycks som om mannen släpat sin jättepäckning (+ snusdosearsenal i bältet och rinnande ur munnen) via Pärtetjåkkå. Inspirerade av detta besked beslutar vi att streta oss över passet (1 425 m) mellan Pärtetjåkkå och Tjeura.

Efter ett par timmars stenhårt flåsande, skådar vi så ner i den tilltänkta lägerdalen på andra sidan. Tvärbrant! Konstaterar bl a Olle och synar sina blankslitna Landlordsulor. Stengeten Sten har då emellertid redan forcerat ett minst 50° lutande

snöfält och befinner sig på smått glidande grus nedanför. Vi andra vägrar följa efter och det tar åtskillig tid ropande och väntande innan Sten nått tillbaks till krönet igen. Nu är klockan 21 och vi har inte ätit sen lunchen. Vända eller gå vidare mot toppen är enda möjliga alternativ. Efter en stund har tälten rests i stället och varma drycker med tillugg inmundigats.

Pärtetjåkkåtoppen! Önskerepisen på den spektakulära omgivningen i kristallklar atmosfär, sett lite von oben. Fältflaskor och andra smärre dryckesdon tullas på sitt innehåll. En god prestation, tycker vi! (Klättringen alltså!)

Pärtetjåkkå observatorium visar sig vara sevärt med sin vetenskapligt antika inredning. Lite som ett svärnärligt museum bland molnen (1 800 m).

Vi stövlar vidare och själva fötterna tycks nu ha ingått någon form av kemisk förening med stövelgummit. Fottemperaturen tycks högre än skonumret. Kliven bångnar i de nu oändliga nedförsluten. Väl nere i dalen tar vi vårt livs skönaste fotbad i en isande kall smältvattensamling.

Återgången till det normala

Nu var höjdpunkten passerad, i dubbel bemärkelse. I iver hade vi gått in ett par dagar så den avslutande 'transportsträckan' ner mot Kvikkjokk kunde företas i slow motion. Skönt!

Särskilt som vi nu när på halverad packvikt.

Björnlandet ligger för våra fötter. Päreks pittoreska lappläger passeras. Rykande kåtor skvallrar om mycket rödingfiske. En liten krum, knotig lapp spänstar förbi oss i vägvinnande takt. Hans två spetsar i släptåg får pinna på bra för att hänga med. Längre fram vid en pyrande öppen eld under skyddande granar, berättar han vänligt korthugget mellan kaffeslurkar och rökta rödingbitar, att han är här uppe och fiskar på somrarna, men att han vanligen bor i Jokkmokk.

Två olika grupper om vardera fyra unga damer passerar åt motsatt håll. Beklagligt. I fel ända av vandringsringen och dessutom åt fel håll, konstateras det.

Kungsleden ansluter. Nu är det bara att lägga in sig i baksuget från marscherande turistled och låta mat-hallucinationerna om turiststationens middagsbord liva upp den jämförelsevis tråkiga slutetappen.

*Text: Börje Scharin
Foto: Sten Johansson*

*Acknowledgements:
Olle Ceder
Sten Johansson
Conny Karlsson*

förutom vilkas medverkan denna resa sannolikt inte hade blivit av.

PROGRAM

FNSiN/S

Program i FNSiN/Stockholm

Storulván i nyår

27/12-1/1

Avresa 26/12, hemkomst 2/1 på morgonen. Pris ca 1 000 kr vilket inkluderar resa samt helpension. Anmälan snarast till Staffan Hermansson, 23 45 60 (A), 0758/159 47 (B).

Programmöte

Tors 13/1 kl 19.00 Lokalen

Programkommittén för Stockholm (Staffan, Ulla-Britt, Bo M, Kjell P och Bo Z) träffas på ett öppet möte. D v s vem som vill får komma och ha synpunkter på i första hand programmet april-juni. Obs att det inte är nödvändigt att man själv tar ansvaret för genomförandet av det man föreslagit. Vi är tacksamma även för idéer, då sådana ibland tryter för kommittémedlemmarna. Den som har bilder eller annat som kan illustrera fördelarna med ett förslag bör ta med dem. Vi diskuterar också eventuella studiecirkel under våren, kan det vara dags för en fortsättning på fågelcirkeln? Vi hoppas på stor tillströmning. Kjell Pettersson, 34 03 60 (A), 24 78 17 (B).

Mot nya Järva-mål

Lör 15/1 kl 09.00 Jakobsbergs stn
Vi tar oss en skidtur i strålände snö och gnistrande solsen över fortfarande ej helt förstörda natur- och kulturmarker. Passa på innan bulldozarna kommer. Kaffe el dyl bör medtas. Staffan Hermansson, 23 45 60 (A), 0758/ 159 47 (B).

The Arctic Riviera — långresa -83?

Tors 20/1 kl 19.00 Lokalen
1983 års eventuella långresa diskuteras. Se blänkare på annan plats!

Söndagspromenad

Sön 30/1

Söndagspromenix i strålände väder på Eldgarnsö. Eldgarnsö som numera ligger i sjön.....har stora ädellövskogar med till exempel mistel på lind och till och med en lind av säregen form med masurliknande vindlingar. Nu gäller det att kunna bestämma träddarter in på bara kvistarna. Djurspår i snö kan ju oxå vara kul att kunna särskilja, t ex från skidspår. Se blänkare på annan plats.

Bilder som inte visats förr

Tors 10/2 kl 19.00 Lokalen
Björnturen, Svenska Högarna, Bosses mamma fyller 70, tävling m m. Därutöver räknar vi med medlemmarnas bidrag till denna bildvisning. Ta med bilder från 1982 års aktiviteter och kom hit. Vi vill nämligen se just dina kort. Bo Zachrisson, 31 02 33 (B).

Söndagspromenad

Sön 27/2

Se blänkare på annan plats

Utö

Sön 6/3

Denna gnistrande vintersöndag tar vi båten till skärgården. Finns tillräckligt med snö tar vi skidorna med. Utö på vintern ger annorlunda upplevelser. Gruvhålen och gruvbyn vittnar om öns historia och bortom militärens område finns underbar skärgårdsnatur. För den observante en och annan ubåt också. Den obligatoriska utölimpan har vi med i bagaget hem. Anmälan senaste den 2 mars till Ulla-Britt Janson, 767 61 23 (B), 24 62 10 (A).

Kattugglor i vintermörkret

Tors 17/3

Varför sitta hemma och ugglas, när vi har den vilda naturen in på knutarna? I Lilljansskogen finns ett rikt fågelliv och i mitten på mars är kattugglorna i farten. Vi smyger omkring bland de mäktiga ekarna och lurar fram någon strix aluco med ett klävtitt, klävtitt. Anmälan senast den 15 mars till Ulla-Britt Janson, 767 61 23 (B), 24 62 10 (A).

Söndagspromenad

sön 27/3

Se blänkare på annan plats

FNSiN/U

Program i FNSiN Uppsala:

Uppsalaprogram finns inte i detta nummer av NOS. När det kommer så kommer det att distribueras till medlemmarna i Uppsala-föreningen.

Gunnar Ehrenmott

Söndagspromenader eller paketutflykter.

Det är ju modernt och bra med paketkombinationer av olika slag. Nu slår FNSiN till med ett starkt rabatterbjudande om tre paketpromenader på söndagar.

Promenaderna sker nära Stockholm. Vi åker buss, pendel eller dylikt till promenadområdet. Promenixar ett par, tre timmar, tittar på naturen med alla djuren, ramlar ner i någon ravin, råkar gå ned i en eller annan råk, firas ned i någon grotta eller fastnar i en ihålig ek.

Blir det mycket snö åker vi kanske med skidorna på, det blir lättare så, in i någon tät slyskog och fastnar i grenarna som ligger som nedtyngda snaror på snötäcket.

Termos/kök och tuggbart medtages individuellt och vi bör nog vara minst ett 10-tal personer med på promenaderna för att det vanliga skvallret och FNSiN-tjattret inom rimlig tid ska ta fart.

I skrivande stund har vi åtminstone ett rese-mål i det närmaste bestämt: Eldgarnsö. Dit går enligt »Vägvisare till Naturen i Stockholms län« buss 317 från Brommaplan.

Om ni tror att ni har någon ork, så ring eller skriv till Bosse Zachrisson 08/31 02 33 (B). Börja ringa flera veckor innan så att ni åtminstone kommer fram innan det bär ästad.

The Arctic Riviera

Kommande sommars långresa stöttes och blöttes på ett föreningsmöte i slutet av oktober. Trots initiativtagarens skepsis visade sig flera medlemmar vara intresserade av en tur till The Arctic Riviera (som det kallas i de inre kretsarna) eller, i dagligt tal, Nordostgrönland.

Hur resan dit ska gå till mer i detalj är ännu höljt i dunkel. Till torsdagen den 20 januari kl 19.00 ska jag försöka få fram mer detaljer och idéer om en eventuell långresa 1983. Mötet går av stapeln i lokalen och blir om intresset står sig också första sammankomsten i vårens långresestudiecirkel.

Då jag inte tycker om att jobba i onödan är jag tacksam för allt intresse, glada tillrop och (preliminära) intresseanmälningar på tel 08/68 48 52 (bost).

Sten Johansson

FNSiN